

МЕЛЬНИК Р. В.,
кандидат юридичних наук,
головний судовий експерт
відділу дослідження
та сертифікації зброї
(Державний науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр
МВС України)

ГОЛДИНСЬКИЙ І. А.,
старший судовий експерт
відділу балістичного обліку
(Державний науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр
МВС України)

УДК 343.983

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ОБЛІКІВ ПРИ РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

У статті викладено комплексний розгляд питань використання криміналістичних обліків при розкритті та розслідуванні злочинів. Визначено організаційні та практичні основи використання криміналістичних обліків при розкритті та розслідуванні злочинів. Також описано основні підходи щодо використання криміналістичних обліків при розкритті та розслідуванні злочинів.

Ключові слова: криміналістичні обліки, криміналістична реєстрація, обліки, дактилоскопія, алфавітно-дактилоскопічна реєстрація.

В статье изложено комплексное рассмотрение вопросов использования криминалистических учетов при раскрытии и расследовании преступлений. Определены организационные и практические основы использования криминалистических учетов при раскрытии и расследовании преступлений. Также описаны основные подходы по использованию криминалистических учетов при раскрытии и расследовании преступлений.

Ключевые слова: криминалистические учеты, криминалистическая регистрация, учеты, дактилоскопия, алфавитно-дактилоскопическая регистрация.

The article presents a comprehensive review of the use of forensic accounting in the detection and investigation of crimes. Defined organizational and practical basis for the use of forensic accounting in the detection and investigation of crimes. Also describe the main approaches on the use of forensic accounting in the detection and investigation of crimes.

Key words: forensic counts, forensic registration, registration, fingerprinting, alphabetically-fingerprint registration.

Вступ. Об'єктно-описовий масив обліків щорічно збільшується, а картотечна, альбомна і натурально-колекційна будова надто трудомістка і незручна в оперативно-практичному використанні органами дізнання і слідства. Водночас все більше зростають і удосконалюються завдання посилення боротьби зі злочинністю, з одного боку, а з іншого – з'являються нові науково-технічні досягнення, які створюються криміналістикою як вдосконалені методи і науково-технічні засоби виявлення, фіксації і дослідження різної за походженням інформації про механізм вчинення злочинів і осіб, що їх скоюють, в тому числі про об'єкти, котрі реєструються в тих чи інших криміналістичних обліках. Завдяки цьому, як видається, наявними є не тільки об'єктивні можливості подальшого розширення кола об'єктів криміналістичної реєстрації, а й практичні проблеми вдосконалення всієї системи існуючих криміналістичних видів обліків та оновлення їх науково-методичних основ побудови і технічної бази з метою оптимізації функціонування та практичного використання.

Постановка завдання. Найбільшою проблемою сьогодення є необхідність розробки програми і конкретних заходів із вдосконалення організації системи криміналістичної реєстрації в цілому, визначення напрямів оновлення існуючих і створення нових видів обліків, доцільності й технічних можливостей їх автоматизації, а також впровадження нових методів збирання необхідних даних про об'єкти, що реєструються. У зв'язку з цим, як видається, одним з першочергових завдань є виважене вирішення питання про доцільність збереження існуючих рівнів дублювання окремих видів криміналістичних обліків. Заходи щодо розробки програми і конкретні заходи стосовно вдосконалення існуючої системи криміналістичної реєстрації і оновлення охоплюваних нею видів обліків осіб та інших об'єктів мають розроблятися за участю всіх правоохоронних органів. При вирішенні цієї проблеми повинні враховуватись не лише її організаційно-методичні аспекти, а й матеріальні затрати та фінансове державне чи пайове міжвідомче їх забезпечення.

Варто зазначити, що ідея запровадження дактилоскопіювання всього населення не нова. В 30-х роках ХХ століття вона була опублікована німецькими криміналістами Е. Анушатов і В. Гельвіном. Тоді пропозиції цих авторів про загальне дактилоскопіювання населення були піддані критиці, визнані аморальними і, як наслідок, не втілені у життя. Після Другої світової війни активним ініціатором тотального дактилоскопіювання населення США був директор ФБР Е. Гувер, але і його намагання не були офіційно підтримані державою і залишилися нездійсненими. Проблемам вдосконалення існуючої системи криміналістичної реєстрації присвячені внесені до Верховної Ради України народними депутатами України С.І. Синенко і М.О. Кириченко проекти Законів «Про дактилоскопію» і «Про ідентифікацію особи». Ці проекти функціонально й предметно взаємопов'язані. Першим з них пропонується запровадити дактилоскопіювання всіх громадян України та осіб, що не є її громадянами, але перебувають на території України більше одного місяця. Крім того, враховуючи загострення кримінальної обстановки як в країні, так і взагалі в різних частинах світу, а також щорічне збільшення біженців та інших осіб, особливо з країн, де є збройні конфлікти, на наш погляд, заслуговує вирішення на державному рівні питання про запровадження обов'язкової алфавітно-дактилоскопічної реєстрації мігруючих категорій громадян.

Результати дослідження. Кожний з видів обліків побудований за певними класифікаційними ознаками об'єктів і здійснюється через їх описання, фотографування та натурно-колекційну систематизацію у вигляді реєстраційних карток, альбомів, колекцій, магнітних стрічок, дискет, дисків, а також інформаційно-довідкових банків даних тощо. Об'єктно-описовий масив кожного з таких обліків щорічно збільшується, а картотечна, альбомна і натурно-колекційна будова надто трудомістка і незручна в оперативно-практичному використанні правоохоронними органами. Водночас все більше зростають і ускладнюються завдання посилення боротьби зі злочинністю, з одного боку, а з іншого – з'являються нові науково-технічні досягнення, які освоюються криміналістикою як досконаліші методи і науково-технічні засоби виявлення, фіксації і дослідження різної за походженням інформації про механізм вчинення злочинів і осіб, що їх вчинюють, в тому числі про об'єкти, які реєструються в тих чи інших обліках. Завдяки цьому наявними є не тільки об'єктивні можливості подальшого розширення

кола об'єктів криміналістичної реєстрації, а й назрілі практичні проблеми вдосконалення всієї системи існуючих видів обліків та оновлення їх науково-методичних основ побудови і технічної бази з метою оптимізації функціонування та практичного використання.

Ефективність розкриття злочинів багато в чому залежить від якості і кількості криміналістично-значимої інформації, її доступності для слідчих та осіб, що здійснюють розшук і дізнання. Фактичні дані чи відомості, що знаходяться в причинно-наслідковому зв'язку з подією злочину і способом його здійснення, що характеризують особу, предмети злочинного зазіхання, знаряддя злочину та інші обставини називають криміналістично-значущою інформацією. Її джерелами є найрізноманітніші (матеріальні та ідеальні) сліди злочинів, а відповідно, і всі слідоутворюючі об'єкти.

Водночас у процесі кримінального судочинства для встановлення фактів і обставин, що входять у предмет доказу, нерідко важливе значення має суто довідкова інформація, що характеризує індивідуальні і родові (видові) ознаки людини, матеріалів, речовин і виробів, що найчастіше не мають причинно-наслідкових зв'язків з подією злочину, однак сприяють вирішенню ідентифікаційних, діагностичних, класифікаційних задач. До неї відносяться відомості про джерела походження; якісний і кількісний склад відомих речовин і матеріалів; їх фізичні і хімічні властивості; відомості про зразки виробів чи продукції та інша довідкова інформація. Така інформація має потенційне криміналістичне значення.

Криміналістична реєстрація (в літературі дуже часто можна зустріти термін «кримінальна реєстрація») – система матеріальних об'єктів (колекції, картотеки, бази даних, інші сховища інформації) і практична реєстраційна діяльність [7].

Вчення про криміналістичну реєстрацію у своїй основі базується на матеріалістичному розумінні навколишнього світу, законах діалектики і теорії пізнання. Розвиток криміналістичної реєстрації органічно пов'язаний з теорією криміналістичної ідентифікації, вченнями про механізм слідоутворення і способи вчинення злочинів, про фіксацію доказової інформації.

Як окрема криміналістична теорія вчення про криміналістичну реєстрацію є систематизованим знанням про визначене коло об'єктів і явищ реального світу: про види криміналістичної реєстрації, їхні зв'язки між собою та з іншими техніко-криміналістичними засобами, характер і зміст інформації, що зберігається, принципи, способи і форми її систематизації, збереження, пошуку і передачі, про оптимальну організацію і керування реєстраційними апаратами тощо. В широкому розумінні об'єктом цієї теорії є криміналістична реєстрація як різновид практичної діяльності з боротьби зі злочинністю.

Вчення про криміналістичну реєстрацію є науковою основою всієї системи криміналістичних обліків. Але при цьому треба мати на увазі, що в цю окрему криміналістичну теорію повинні входити як деякі відправні положення елементи інших окремих криміналістичних теорій і, насамперед, такі, як криміналістичне вчення про ознаки, вчення про спосіб вчинення злочинів, теорія криміналістичної ідентифікації. Крім того, функціональна частина вчення про криміналістичну реєстрацію повинна спиратися на деякі положення науки управління, пов'язані з організацією і функціонуванням інформаційних систем, проблемами їхньої автоматизації та удосконалення. Функціональна частина повинна відбивати розвиток системи криміналістичних обліків, їхні організаційні форми і технічне забезпечення [8].

Водночас задачі боротьби зі злочинністю, що все зростають і ускладнюються, з одного боку, і нові науково-технічні досягнення, які освоюються криміналістами, з іншого боку, об'єктивно обумовлювали практичну потребу і реальну можливість істотно розширити коло об'єктів, які підлягають реєстрації, більш детально вивчати і фіксувати їхні загальні та окремі ознаки, виявляти систему взаємозв'язків цих ознак.

Сьогодні можна говорити, що криміналістична реєстрація сформувалась як одна з найважливіших окремих криміналістичних теорій. Більш того, саме з кримінальної реєстрації почалось формування наукової криміналістики. Згадаємо А. Бертильона, якому вперше з позицій наукових знань вдалося створити ефективну на той час систему криміналістичної реєстрації.

Система засобів реєстрації складається з підсистем, які мають назву обліків, що відрізняються один від одного обліковими даними, а також способами і формами їх зосереження та систематизації.

Облік – це зафіксовані дані, процедура, що включає дії зі збирання, реєстрації інформації, її систематизації, збереження, пошуку.

Об'єкт реєстрації визначає вид обліку як його підсистеми. З появою нових об'єктів реєстрації з'являються нові види обліку. Тут варто мати на увазі те, що до того самого об'єкта-джерела інформації можуть відноситися різні за видом об'єкти-носії, кожний з яких дає початок самостійному виду обліку. Наприклад, невідомі злочинці можуть обліковуватися за слідами пальців з місць подій, за способом дій, відомі особи – за алфавітно-дактилоскопічним обліком, за дактилоскопічним обліком за прикметами тощо.

Система обліків формувалась протягом багатьох років ще в період колишнього СРСР. Запроваджена в цей період адміністративно-командна система управління всіма сферами життєдіяльності суспільства, в тому числі правоохоронними органами та їх структурно-функціональними підрозділами, своєрідно відобразилась і в організаційній побудові видів обліків і рівні їх централізації, які поділялись на загальносоюзні, республіканські, обласні й місцеві обліки, чимало з яких дублювалися на різних рівнях [7, с. 34–40].

За неповними відомостями, сучасна система криміналістичної реєстрації обіймає понад 30 видів різних за походженням і особливостями об'єктів.

Об'єктами інших видів обліків є:

- викрадена, втрачена і виявлена за інших обставин вогнепальна зброя, кулі, гільзи і боеприпаси, знайдені на місцях вчинення нерозкритих злочинів;
- підроблені документи та грошові знаки;
- зразки почерку осіб, які підробляють документи;
- способи і знаряддя вчинення окремих видів злочинів;
- предмети, що мають історичну цінність (картини, книжки тощо);
- сліди знарядь злочину та інструментів з місць нерозкритих злочинів тощо.

Кожний з цих видів обліків побудований за певними класифікаційними ознаками об'єктів і здійснюється через їх описання, фотографування та натурно-колекційну систематизацію у вигляді реєстраційних карток, альбомів, колекцій, магнітних стрічок, дискет, дисків, а також інформаційно-довідкових банків даних тощо. Об'єктно-описовий масив кожного з таких обліків щорічно збільшується, а картотечна, альбомна і натурно-колекційна будова надто трудомістка і незручна в оперативно-практичному використанні правоохоронними органами. Водночас все більше зростають і ускладнюються завдання посилення боротьби зі злочинністю, з одного боку, а з іншого – з'являються нові науково-технічні досягнення, які освоюються криміналістикою як досконаліші методи і науково-технічні засоби виявлення, фіксації і дослідження різної за походженням інформації про механізм вчинення злочинів і осіб, що їх скоюють, в тому числі про об'єкти, котрі реєструються в тих чи інших обліках. Завдяки цьому наявними є не тільки об'єктивні можливості подальшого розширення кола об'єктів криміналістичної реєстрації, а й назрілі практичні проблеми вдосконалення всієї системи існуючих видів обліків та оновлення їх науково-методичних основ побудови і технічної бази з метою оптимізації функціонування та практичного використання.

Диференціація обліків проводиться за їх цільовим призначенням та особливостями об'єктів, які обліковуються, способами виявлення і фіксації ознак, що характеризують об'єкти обліку, особливостями організації обліків.

Минуло більше двадцяти років з набуття Україною незалежності та суверенітету, йде процес побудови демократичної, соціальної, правової держави і реформування згідно з Конституцією України органів влади та управління [1]. Між тим за останні роки в правоохоронних відомствах поки ще суттєво не позначились на реформуванні застарілої системи реєстрації. Сьогодні визначає необхідність розробки програми і конкретних заходів щодо вдосконалення організації системи реєстрації в цілому, визначення напрямів оновлення існуючих і створення нових видів обліків, доцільності й технічних можливостей їх автомати-

зації, а також щодо впровадження нових методів збирання необхідних даних про об'єкти, що реєструються, більш раціональних форм облікових документів.

Як зазначалося вище криміналістична реєстрація розглядається як система обліків. Як усяка система, вона характеризується єдністю функціонування, визначеною організацією і наявністю зв'язків між елементами.

Цілями криміналістичної реєстрації є:

- нагромадження даних, що можуть бути використані для розкриття і попередження злочинів;
- забезпечення умов ідентифікації об'єктів за допомогою облікових даних;
- сприяння розшуку об'єктів, дані про які містяться в обліках;
- надання в розпорядження оперативно-розшукових, слідчих і судових органів довідкової інформації та інформації, що орієнтує.

На основі цілей криміналістичної реєстрації її можна вважати своєрідною інформаційною системою, яка збирає й обробляє інформацію про злочини, причетних до них осіб і предметів і яка передає цю інформацію органам, що безпосередньо ведуть боротьбу зі злочинністю, тобто відноситься до числа систем, що забезпечують боротьбу зі злочинністю.

Висновки. При розкритті і попередженні злочинів особливу роль грає рівень інформаційного забезпечення криміналістично значущою інформацією про діяння, особу, сліди, знаряддя вчинення злочину та інше. Оперативне одержання таких відомостей багато в чому залежить від ефективного використання обліків різних об'єктів, що потрапляють у сферу діяльності правоохоронних органів. Науково обґрунтованою системою обліків подібних об'єктів і є криміналістична реєстрація.

Криміналістична реєстрація допомагає не тільки оперативно розкривати і розслідувати злочини, але й аналізувати дані про злочинність, організовувати діючу профілактичну роботу.

Відзначимо також, що обліки і розроблені на їхній основі автоматизовані інформаційно-пошукові і довідкові системи водночас зі зростанням бойового і технічного оснащення покликані не тільки забезпечити неухильне приведення в життя принципу невідворотності відповідальності за вчинене, але й відіграти роль у підвищенні професійної культури співробітників, активно впливати на дотримання ними законності. При цьому варто пам'ятати, що якщо бойова зброя, транспортні засоби, професійний і спортивний тренінг покликані створювати фізичну перевагу співробітників правоохоронних органів над злочинцями, то криміналістична реєстрація, оснащена інформаційною й обчислювальною технікою, має на меті доповнити цю перевагу в інтелектуальному аспекті.

На нашу думку, з урахуванням сучасних форм і способів збирання і документування інформації про об'єкти, що реєструються, можливості переведення її на інформаційно-пошукову мову формалізованого їх описання впровадження засобів автоматизації і електронно-обчислювальної техніки, а також електронних засобів трансляції різних видів інформації в недалекій перспективі, напевно, відпаде потреба в існуванні республіканського рівня криміналістичних обліків тих чи інших об'єктів. Тому вже тепер важливо зосередити увагу фахівців-криміналістів і практичних працівників правоохоронних органів на проблемах розробки науково-методичних і технічних засад формування досконалої системи криміналістичної реєстрації на регіональному і місцевому рівнях, найбільш прийнятних варіантах створення в структурі НДЕКЦ інформаційно-дослідних автоматизованих програм криміналістичних обліків з розгалуженою системою з місцевими підрозділами криміналістичної реєстрації, які мають стати первинними ланками збирання даних про об'єкти, що реєструються, та їх документування.

Залежно від організаційної розбудови регіональних і місцевих реєстраційних систем обліку об'єктів та оснащення їх засобами автоматизації і оперативного пошуку на рівні НДЕКЦ вони мають бути об'єднані в єдину міжрегіональну автоматизовану систему криміналістичних обліків з доступом до неї оперативно-розшукових і слідчих органів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К. : Преса України, 1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – К., 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
3. Закон України «Про державну таємницю» // Закони України. – К., 1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.
4. Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України : Наказ МВС України від 11 вересня 2001 року № 785, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 25 грудня 2001 року за № 1066/6257 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1066-01>.
5. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС : Наказ МВС України від 10 вересня 2009 року № 390, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 15 жовтня 2009 року за № 963/16979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09>.
6. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории / Р.С. Белкин. – М. : Юридическая литература, 1987. – 272 с.
7. Лисиченко В.К. Питання вдосконалення криміналістичної реєстрації та правові межі застосування дактилоскопіювання мешканців України / В.К. Лисиченко // Криміналістичний вісник: Науково-практичний збірник. – К. : НАВСУ, ДНДЕКЦ МВС України, 2002. – С. 34–40.
8. Разумов Э.А. Криминалистические учеты : [методическое пособие] / Э.А. Разумов. – К. : РИО МВД УССР, 1991. – 244 с.
9. Рассейкин Д.П. Очерки истории уголовной регистрации / Д.П. Рассейкин. – Саратов : Издательство Саратовского университета, 1976. – 60 с.
10. Рибалко Я.В. Проблеми вдосконалення функціонування експертно-криміналістичних обліків / Я.В. Рибалко // Криміналістичний вісник. – 2000. – Вип. 1. – С. 10–20.
11. Садченко О.О. Криміналістичні обліки. Програма спеціального курсу для курсантів відомчих вищих закладів юридичної освіти / О.О. Садченко, Є.Ю. Свобода. – К. : НАВСУ, 2000. – 19 с.
12. Сегай М.Я. Государственная дактилоскопическая регистрация: комплексный подход / М.Я. Сегай // Криміналістичний вісник: Науково-практичний збірник. – К. : НАВСУ, ДНДЕКЦ МВС України, 2002. – С. 25–28.

